

Čítanie a porozumenie v lingvopragmatických (modálnych) súvislostiach

Augustín Sokol – Jana Sokolová

Katedra romanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra
augustin.sokol@ukf.sk

Katedra rusistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra
jsokolova@ukf.sk

Kľúčové slová: čítanie, porozumenie, abilita, volitvnosť, posibilita, necesivita
Key words: reading, comprehension, ability, volition, possibility, necessity

V štúdiu¹ nazrieme na ponímanie *čítania* a *porozumenia* z pohľadu lingvistickej pragmatiky.² Zameriame sa na modálne implikáty *čítania* a *porozumenia*, ktoré sa odvíjajú od naratívnej prezentácie sloviess *čítať* a *porozumieť*³ v kolokáciách s modálnymi verbami *chcieť*, *vedieť*, *musieť*, *mať*, *môcť*, *smieť*. Kolokácie majú podobu spojenia modálneho relátora⁴ (v afirmatívnom alebo negovanom tvare) a autosémantického komplementu (v afirmatívnom alebo negovanom tvare) na základe ich pragmatickej a sémantickej kompatibility. Spojenia charakterizuje určitá uniformita. Fungujú ako oporné štruktúry, ktoré fixujú jazykové reprezentácie príslušných vzťahov, zabezpečujú ich kognitívnu zmyslupnosť a pomáhajú hovoriacemu⁵ diskurzívne verbalizovať svoj postoj. Súčasťou interpretácie je teda faktor hovoriaceho a jeho výpovedné a naratívne riešenia kódovania udalosti.

Lexie slovesa *čítať* majú sémantické charakteristiky akčných, procesných aj statických sloviess, keďže patria do sémantických tried (ST): (i) komunikačných sloviess (ST communication) pomenúvajúcich činnosť spojenú s prenosom informácií medzi komunikujúcim a adresátom; (ii) realizačných sloviess (ST realization) označujúcich činnosť (sociálnej) intervencie; (iii) kognitívnych sloviess (ST cognition) pomenúvajúcich aktívne a zámerné kognitívne činnosti personického participanta; (iv) schopnostných sloviess (ST ability) vyjadrujúcich elementárnu sociálnu zručnosť. Subjektom čítania je primárne človek, a to ako: agens komunikátor (AG_{kom}): *Bývalý prezident Václav Havel bude dnes večer s manželkou Dagmar čítať deťom zo svojej rozprávkovej knihy Pižďuchové.*; agens realizátor (AG_{rea}): *Teraz čítam menej ako vlani, lebo mám viac učenia, ale na dobrú knihu si vždy nájdem čas.*; procesuál kognizant (PROC_{kog}): *Keď viete čítať medzi riadkami, dozviete sa ešte viac.*; statuál nositeľ schopnosti (STAT_{nsch}): *Sestra už číta. ≈ dokáže, vie čítať*“. Z pohľadu sémantických vlastností lexii sa *čítanie* poníma ako (i) interakcia komunikátora, (ii) kombinácia fyzickej a psychickej činnosti realizátora, (iii) kognitívna činnosť kognizanta a (iv) uplatnenie predpokladov nositeľa schopnosti.

¹ Ďakujeme anonymným recenzentom/recenzentkám za cenné pripomienky a návrhy k prvej verzii štúdie.

² Najvšeobecnejšie ponímanie lingvistickej pragmatiky je v zmysle vzťahu jazykových znakov a účastníkov komunikácie.

³ Vidové pendanty *prečítať* a *rozumieť* v tejto štúdiu bližšie neanalyzujeme.

⁴ Tiež modálneho modifikátora (Grepl – Karlík, 1998).

⁵ *Hovoriaci*, tiež *podávateľ*, *produktor*, *aktér komunikácie*, *komentátor*, *pozorovateľ*, *subjekt*, *hovorca* (vo filozofickej spisbe) a pod., je základný explanačný koncept egolinguistickej orientovanej jazykovedy. Hovoriaceho vymedzuje hovorenie a konanie. Hovoriaci je niekto, kto kreuje obsahovú a ilokučnú stránku prehovoru, rieši otázku, aký zmysel pripíše produkovanému prehovoru a v interakčnom procese odovzdáva pragmaticky relevantné znalosti. Hovoriaci je jazyková osobnosť, ktorá disponuje sociálnou inteligenciou a sociálnymi kompetenciami a ktorú charakterizujú hodnoty ako významné regulátory prežívania a správania. (Sokolová, 2021).

Lexie slovesa *rozumieť/porozumieť* v prípade akčných kognitívnych verb patria do sémantickej triedy kognitívnych verb (ST cognition) vyjadrujúcich aktívne a zámerné kognitívne činnosti personického participanta. Subjektom porozumenia je primárne človek, a to ako agens kognizor (AG_{kog}). V prípade procesných kognitívnych verb je subjektom porozumenia živá bytosť, ktorá je nositeľom poznávacieho procesu, tzv. procesuál kognizant (PROC_{kog}).

Čítanie sa realizuje v procese učenia sa, *porozumenie* sa spája s procesom osvojovania a chápania. *Čítanie* je vizuálne⁶ identifikovanie a mentálne spracovanie informačnej ponuky textu, *porozumenie* je proces a výsledok mentálnej integrácie recepčne relevantných informácií do znalostných štruktúr subjektu. V základe *čítania* je identifikovateľnosť a interpretovateľnosť zmyslu textu, v základe *porozumenia* je identifikovateľnosť a interpretovateľnosť zmyslu prehovoru. *Čítanie* sa zakladá na bezprostrednom zmyslovom vnímaní. Naproti tomu *porozumenie* možno pokladať za produkt náročnejších myšlienkových pochodov.

Čítanie aj *porozumenie* sú rozdielne entity v tom zmysle, že *čítanie* patrí medzi pozorovateľné entity, ktoré možno za istých podmienok vnímať zmyslovými orgánmi, zatiaľ čo *porozumenie* je za každých okolností nepozorovateľnou entitou, ktorú nie je možné pozorovať (len) prostredníctvom zmyslových orgánov (o rozlíšení pozorovateľných a nepozorovateľných entít pozri Bielik, 2019).

Čítanie aj *porozumenie* si vyžadujú empirickú skúsenosť a znalosti získané jazykovou praxou. V jazykovej praxi dominujú tri jazykové praktiky: osvojovanie jazyka, komunikačné operácie jazykovými prostriedkami a recepcia komunikačných obsahov. Podľa toho jazyková prax je založená na akvizičnej, komunikačnooperačnej a recepčnej jazykovej praktike (akvizičné, komunikačnooperačné a recepčné jazykové praktiky vymedzil J. Dolník, 2020). V akvizičnej praktike sa človek prejavuje ako prírodno(biologicko)-praktická bytosť, komunikačnooperačné praktiky sú prejavom jeho existencie ako behaviorálno-akčnej bytosti a recepčná praktika vyjavuje, že človek je senzualno-kognitívnu bytosťou.⁷

Jedným z cieľov našej štúdie je na základe korpusového výskumu (korpusová verzia prim-9.0-public.sane Slovenského národného korpusu) overovať existenciu jednotlivých spojení, interpretovať frekvenčné a komunikačno-pragmatické okolnosti ich realizácií a zisťovať mieru modálnej kompatibility. Modálne relátory v spojeniach vystupujú v osobných tvaroch, t. j. v externej pozícii,⁸ takže prezentujú subjekt čítania a subjekt porozumenia ako gramatikalizovanú osobu (presnejšie – prvú, druhú alebo tretiu). Stupeň gramatikalizácie modálnych relátorov signalizujú prototypické parametre, ktoré pri stanovení ich statusu vymedzila M. Ivanová (2009, s. 155–156): bezvidovosť, bezrodovosť, neexistencia deverbatíva, nemožnosť imperatívu, kolokačná otvorenosť, spájateľnosť iba s infinitívom, monosémantickosť, polyfunkčnosť, epistemický význam.

V štúdiu sa zameriame na modálne rámce *čítania* a *porozumenia*, a to ako sú verbá *čítať* a *porozumieť* otvorené pre narativizáciu modálnych významov (1) schopnosti (ability), (2) vôle (volitívnosti), (3) možnosti (possibility) a (4) nutnosti (necessity)⁹ a ako prostredníctvom modálnych slovesies *chcieť*, *vedieť*, *musieť*, *mať*, *môcť*, *smieť* a verb *čítať* a *porozumieť* hovoriaci prezentuje (a) udalosti, (b) svoj postoj k udalosti (c) presvedčenie o platnosti (pravdivosti) obsahu propozície.

Náš výklad bude mať nasledujúcu štruktúru: (i) všeobecná charakteristika modálnosti; (ii) verifikácia afirmatívnych kolokácií modálneho relátora a verb *čítať* a *porozumieť*;

⁶ Čítanie „hmatom“ je samostatná problematika, ktorou sa tu nezaobráame.

⁷ Reflektuje sa wittgensteinovské chápanie jazyka, že prirodzený jazyk je to, čo je v jazykovej praxi jeho používateľov.

⁸ Externá pozícia si vyžaduje verbum finitum modálneho relátora, interná pozícia – infinitív modálneho relátora.

⁹ Pridržiavame sa koncepcie M. Ivanovej (2010, 2017) a koncepty vôle (volitívnosti) a schopnosti (ability) vymedzujeme ako dva samostatné koncepty.

(iii) verifikácia negovaných kolokácií modálneho relátora a verb *čítať* a *porozumieť*;
 (iv) početnosť výskytov vebálnych kolokácií v Slovenskom národnom korpusu.

Uprednostníme výber dokladov deskriptívneho charakteru, v ktorých hovoriaci referuje o skutočnostiach spojených s realizáciou modálnosti a v ktorých je modálny relátor prevažne v tvare 3. osoby (prézena, préterita alebo futúra, keďže deskriptívny význam nelimituje časovú podobu modálneho relátora). Hovoriaci je tu spravidla v pozícii komentujúceho, ktorý verbalizuje udalosť v podobe elementárnej textovej jednotky.¹⁰ Zameriava sa na obsah výpovede, nie na reakciu adresáta.

1 Abilita

Abilita je aj schopnosť, predpoklady, danosť umožňujúca vykonávať činnosť, aj disponovanosť, dispozícia potrebná na jej uskutočňovanie. Rozlišuje sa abilita vrodená, ktorá je súčasťou biologickej výbavy človeka a zahŕňa geneticky determinované vlastnosti ľudskej kognície, a abilita nadobudnutá, ktorá premieňa vrodenu pasívnu schopnosť na schopnosť aktívnu. Abilita je súčasťou operačnej dimenzie ľudskej inteligencie, v ktorej sa prejavuje ako schopnosť poznávať, zapamätávať si, spomínať, generalizovať, vyvodzovať a hodnotiť. Získava sa jazykovou praxou a rezultuje v jazykovej kompetencii nositeľa jazyka. Jazyková kompetencia subjektu je integrovaná do jeho kognitívnej kompetencie, t. j. do rámca jeho schopnosti prijímať a spracovať údaje, ukladať ich do pamäti a vyberať ich z nej pri mentálnych aktivitách založených na operáciách s nimi (Dolník, 2005, s. 41). Jazyková kompetencia je špeciálnym znalostným systémom, ktorý je založený na jazykových znalostiach, ktoré sú uložené v deklaratívnej (typ *vedieť že*) a procedurálnej pamäti (typ *vedieť ako*).

Abilita sa spája s konceptom VEDIETĚ.

Naratívne uchopenú abilitu čítania a porozumenia prezentujú spojenia *vedieť čítať*, *vedieť porozumieť*, *nevedieť čítať* a *nevedieť porozumieť*.¹¹ Kolokácie predikujú potvrdenie alebo spochybnenie kompetentnosti nositeľa modálnej dispozície hovoriacim. Modálny význam relátora **vedieť** v nich implikuje význam: (1) (ne)mať schopnosť ako zručnosť; (2) (ne)mať schopnosť vyrovnáť sa so situáciou. M. Ivanová (2010, s. 264) v tejto súvislosti konštatuje, že pri vyjadrovaní modálnej hodnoty ability sa diferencuje medzi relatívne stálou schopnosťou/dispozíciou ako vrodenu alebo osvojenou zručnosťou a aktuálnou schopnosťou/dispozíciou konfrontovať sa so situáciou. V prvom prípade sa modálny relátor *vedieť* objavuje najmä v kolokáciách so slovesami vyjadrujúcimi fyzické a sociálne dispozície agensa, pri vyjadrovaní modálneho významu schopnosti vyrovnáť sa so situáciou sa modálny relátor typicky realizuje v kolokáciách s komunikatívnymi alebo kognitívnymi predikátmi. Oba prípady sa týkajú lexíí sloviess *čítať* a *porozumieť*.

V slovenčine sa na pozadí konceptu VEDIETĚ vyprofilovali lexémy *schopnosť* a *spôsobilosť*. *Schopnosť* ako disponovanosť nadobudnutá obyčajne výchovou alebo učením a *spôsobilosť* ako normatívne hodnotená disponovanosť vykonávať nejakú činnosť. Obe lexémy sú navzájom vo vzťahu čiastočnej synonymie. Ukazuje sa, že *čítanie* sa cez spojenie *(ne)vedieť čítať* viac vzťahuje na schopnosť, *porozumenie* sa cez spojenie *(ne)vedieť porozumieť* viac vzťahuje na spôsobilosť, porov.: *Mnohí škôlkari vedia čítať a počítať ešte pred nástupom do školy.* ≈ dokážu čítať; – *Dnešní žiaci vedia komunikovať v angličtine, no nevedia porozumieť slovenskému textu.* ≈ nie sú spôsobilí. Spojenie *vedieť porozumieť* tiež indikuje posun k významu „byť spôsobilý vyrovnáť sa so situáciou“: *Prostredníctvom jazyka učiteľ a žiaci chápu svoje konanie a činy a vedia porozumieť situáciám a udalostiam.*

¹⁰ Pod elementárnou textovou jednotkou sa rozumie veta, výpoveď, textéma.

¹¹ Prípady negácie modálneho relátora aj autosémantického komplementu (*nevedieť nečítať* a *nevedieť neporozumieť*) nie sú v SNK doložené.

Kolokácie modálneho verba *vedieť* s dokonavými, resp. nedokonavými slovesami ukazujú pri význame „mať osvojené ako poznatok, zručnosť“ preferenčné používanie imperfektívnych slovičiek, medzi ktorými na poprednom mieste je sloveso *čítať*. Zrejme to súvisí s tým, že osvojenie danej zručnosti sa poníma ako „pretrvávajúca“ schopnosť nezávislá od konkrétnej situácie (Ivanová, 2010, s. 253).

Vedieť čítať v našich spoločenských a kultúrnych podmienkach značí obligatórnu zručnosť, osvojenie ktorej patrí do základnej vzdelanostnej výbavy človeka. Vyplýva to napokon z prirodzeného spojenia významu verba *vedieť* („mať schopnosť“) a abilitnej sémantiky slovesa *čítať* označujúceho elementárnu sociálnu zručnosť. Vymyká sa z rámca v prípade, ak nositeľ modálnej dispozície¹² je vekom alebo schopnosťami mimo rámca etalónu alebo disponuje širším registrom nadobudnutých zručností, napr.: *Dcéra bude mať v auguste päť rokov, je mimoriadne šikovná, vie čítať, počítať, píše tlačným písmom, v škôlke sa nudí. – Vedela čítať a písať v niekoľkých jazykoch, akými sa hovorí na Ďalekom východe.*

Vedieť porozumieť sa narativizuje v zmysle byť schopný postihovať význam niečoho, resp. chápať, mať pochopenie: *Kde sa v tebe berie istota, že vieš porozumieť všetkému, čo si prečítal? – Jazyk nie je iba prostriedkom výmeny a zapamätania si informácií, ale prostredníctvom neho chápeme ľudské konanie, činy a vieme porozumieť situáciám a udalostiam.*

Nevedieť čítať znamená zdôraznenie absencie tejto elementárnej sociálnej zručnosti: *Takmer 53 percent obyvateľov starších ako pätnásť rokov nevie čítať a písať. – Do školy nikdy nechodil, nevie čítať ani písať. Nevedieť porozumieť* anticipuje poruchy mentálnej spôsobilosti: *Dieťa býva hyperaktívne, nepozorné. Často nevie porozumieť obsahu inštrukcie, ktorú dostane.*

Modálny relátor sa vyskytuje v zloženom predikáte s modálnymi relátormi volitívnosti, necesivity a okrajovo possibility. Je to tým, že abilita spojenia *vedieť čítať* sa prirodzene spája s volitívnosťou, resp. jej negáciou: *Kým je dieťa malé, chce vedieť čítať a počítať, chce vedieť písať, chce si všetko vyskúšať, no potom sa v jeho živote niečo stane a zrazu už nechce vedieť čítať, nechce vedieť písať, nechce chodiť do školy a ani za svet sa nebude učiť.* Sloveso *vedieť* je tu významovo blízke slovesu *naučiť sa*, porov. *chciť sa naučiť čítať, nechciť sa naučiť čítať* a súvisí s postojom a voľbou osvojiť si danú zručnosť. Abilita sa tiež vzťahuje aj na oblasť možného, aj na oblasť nutného.¹³ Oblasť možného anticipuje pripustenie ďalšej alternatívy, oblasť nutného predpokladá vylúčenie alternatívy. Pritom obe alternatívy sú podmienené schopnosťou, sociálnou dispozíciou subjektu vykonávať príslušnú činnosť. Abilita spájajúca sa so schopnosťou, resp. spôsobilosťou *vedieť/dokázať čítať* sa viac vzťahuje na oblasť nutného: *Kto chcel počuť jeho nové piesne, musel vedieť čítať noty. – Dieťa, ktoré pozná písmená, ešte nemusí vedieť čítať, a dieťa, ktoré vie čítať, ešte nemusí vedieť čítať s porozumením. – Človek, ktorý je „výkonným orgánom obce“, „vykonáva správu obce a zastupuje obec navonok“, by mal vedieť čítať, aby chápal v písomnom texte zhmotnené platné pravidlá. – Musíme vedieť porozumieť, čo nám tým hovorí.* Oblasť možného je minimalizovaná.¹⁴

Z pohľadu naratívnej úspešnosti má **abilita čítania** veľmi vysokú hodnotu (ARF¹⁵ 1793,88) a **abilita porozumenia** má extrémne nízku hodnotu (ARF 38,09).

¹² Nositeľom modálnej dispozície je hovoriaci, adresát alebo iná osoba.

¹³ M. Grepl a P. Karlík (1998) modálny koncept ability uchopujú v rámci konceptu possibility.

¹⁴ V SNK spojenie *musieť vedieť čítať* má 41 dokladov, *mať vedieť čítať* 15 dokladov, spojenie *môcť vedieť čítať* má 2 doklady.

¹⁵ Skratka ARF (z angl. average reduced frequency) znamená priemernú redukovanú frekvenciu. Ide o jeden z prípadov tzv. upravených frekvencií, ktoré modifikujú jednoduchú frekvenciu (počet výskytov) daného výrazu či javu v korpuse podľa miery rovnomernosti rozloženia jeho výskytov (Křen, 2017). Hodnotu ARF sme posudzovali na škále: *veľmi vysoká – vysoká – pomerne vysoká – pomerne nízka – nízka – veľmi nízka – extrémne nízka*. Podrobnejší výklad a vypočítanie ARF uvádza M. Křen (2017).

2 Volitívnosť

Volitívnosť je interné naladenie sa na činnosť, úmysel, ktorý navodzuje zámer a intenciu dosiahnuť cieľ. Vôľa je vnútorné presvedčenie, úmysel niečo vykonávať. Ako už bolo spomínané, vôľa má racionálnu podstatu a jej racionalita zahŕňa akvizičnú, komunikačnooperačnú a recepčnú racionalitu. Volitívnosť teda predpokladá interné vedomé procesy poňaté ako cieľové konanie.

Volitívnosť sa spája s konceptom **CHCIEŤ**.

Modálny význam relátora **chciet'** (**sa**) vyjadruje: (1) vôľu, zámer (modálna hodnota „mať úmysel“); (2) preferencie vykonávať dej (modálna hodnota „mať záujem“). J. Dolník posudzuje výraz *chciet'* ako axiologické slovo orientované na axiologickú reakciu (typ R). Modálna hodnota tohto typu sa zakladá na preferenčnej reakcii na entitu E na základe toho, že E zodpovedá hodnotiacej predstave HP (Dolník, 2003, s. 49). Entitou E je pri modálnom relátore príslušný dej alebo stav. Preferenčnou reakciou je realizácia deja (pri negácii nerealizácia deja), a to na základe toho, že zodpovedá, resp. nezodpovedá hodnotiacej predstave HP. Dôležitým konceptualizačným momentom sa stáva posun od želania k úmyslu realizovať, resp. nerealizovať dej a tiež kompetentnosť nositeľa modálnosti realizovať, resp. nerealizovať dej (Ivanová, 2017, s. 173).

Naratívne uchopená volitívnosť spojení *chciet' čítať*, *chciet' porozumieť* sa realizuje ako volitívnosť v zmysle vnútorného stotožnenia sa a odhodlania *čítať* a *porozumieť*: *Každý ženatý muž si občas chce čítať noviny a pozerat' televízor*. Intenciou hovoriaceho je tu tlmočiť všeobecne akceptovaný názor, že k preferovanému konaniu ženatých mužov patrí čítanie novín a pozeranie televízie. Modálna hodnota „mať úmysel“ sa spája s potrebou *čítať*: *Mám 52 rokov, do diaľky stále vidím vynikajúco, ale keď chcem čítať, už potrebujem okuliare. Chciet' porozumieť* predpokladá mentálne úsilie a odhodlanie pochopiť niečo. Porozumenie je pritom plne v kompetencii nositeľa modálnej dispozície: *Keď fyzici chcú porozumieť kvarkom, alebo biológovia sa boria s DNA, musia siahnuť po matematike. – Investor, ktorý chce porozumieť budúcnosti poľnohospodárstva, by nemal z tejto oblasti spúšťať zrak*. Hovoriaci v dokladoch zdôvodňuje okolnosti, ktoré musia, resp. mali by byť splnené.

Modálny význam „mať záujem“ sa spája s realizáciou zamýšľanej činnosti, ktorá často nie je plne v kompetencii nositeľa modálnej dispozície. Na vyjadrovanie tejto hodnoty sa spravidla používa kondicionál: *Vychádza totiž zo znalosti čitateľovej duše, vie, čo by chcel čítať... – Povedané vecne – je to základná literatúra pre každého, kto by chcel porozumieť, prečo sa feminizmus vlastne zrodil*.

Primárnou funkciou negácie modálneho relátora je vyjadriť absenciu vôle, úmyslu realizovať dej – *nechciet' čítať*, *nechciet' porozumieť*.¹⁶ Realizácia deja je pritom v kompetencii subjektu: *Dnešní študenti nechcú čítať*. – *Nikto nechce čítať racionálne úvahy*. – *Na otázku, prečo nechcú čítať, povedia, že sa im dané diela nepáčia*. Spojenie *nechciet' porozumieť* vyjadruje vôľu a zámer subjektu nevynaložiť úsilie na pochopenie niečoho: *Nerozumela ničomu a už tomu ani nechcela porozumieť!*

Derivačnou deagentivizáciou (Sokolová, 1993; Ivanová, 2010, s. 256) vzniká z modálneho relátora *chciet'* modálne verbum *chciet' sa*, pri ktorom hovoriaci špecifikuje nositeľa modálnej dispozície zámenom v datíve: *Americký divák rád počúva a nechce sa mu čítať nejaké titulky*.

¹⁶ Prípady negácie modálneho relátora aj autosémantického komplementu (*nechciet' nečítať* a *nechciet' neporozumieť*) nie sú v SNK doložené.

Modálny relátor sa nevyskytuje v zloženom predikáte s iným modálnym relátorom. Narativizácia volitívnosti sa nevzťahuje ani na kumuláciu s oblasťou možného ani na kumuláciu s oblasťou nutného.¹⁷ Jediný doklad v SNK dokumentuje kombináciu volitívnosti s necesivitou a vyjadruje názor hovoriaceho k potenciálnej možnosti preferovania čítania. Prechodom modálneho relátora *chcieť* do internej pozície (má tvar infinitívu) sa prezentuje oslabenie presvedčenia hovoriaceho o chcení a rozhodnutí sa diváka čítať: *A prečo by mal vlastne divák premýšľať, [...], prečo by mal chcieť čítať alebo ísť si vychutnať nejaký koncert poézie?*

Z pohľadu naratívnej úspešnosti má **volitívnosť čítania** pomerne nízku hodnotu (ARF 456,7) a **volitívnosť porozumenia** má nízku hodnotu (ARF164,79).

3 Posibilita

Posibilita sa prezentuje ako možnosť realizácie činnosti, ktorou sa pripúšťa alternatívne konanie subjektu. Rozlišuje sa interná posibilita, ktorá súvisí so spôsobilosťou alebo subjektívnymi okolnosťami, a externá posibilita, ktorá je posudzovaná aj ako modálnosť súvisiaca s objektívnymi okolnosťami. Základom modálnej kategórie possibility je teda potvrdenie alternatívneho riešenia v prospech jednej možnosti. Je to informácia o tom, že nositeľ modálnej dispozície mal možnosť voľby medzi realizáciou čítania a nerealizáciou čítania (a okrajovo aj porozumenia). Z axiologického hľadiska sa možnosť vzťahuje na činnosť, na ktorú viaže preferenčný postoj hovoriaceho.

Posibilita sa spája s konceptmi MÔCŤ a SMIEŤ.

Kolokácie *môcť čítať*, *smieť čítať*, *môcť porozumieť*¹⁸ v naratívne uchopenej afirmatívnej posibilitate sa uplatňujú v zmysle disponovanosti, povolenia a situačnosti:

(a) možnosť v zmysle **disponovanosti**:

(i) byť schopný čítať – byť schopný porozumieť znamená potvrdenie toho, že subjekt (nositeľ modálnej dispozície) disponuje schopnosťou čítať a spôsobilosťou porozumieť: *Písmená môžu čítať len pravým okom. – Preložil ich reč do takej formy, že jej mohli porozumieť aj ľudia.*;

(ii) vedieť čítať – vedieť porozumieť značí potvrdenie toho, že subjekt (nositeľ modálnej dispozície) disponuje širšími znalosťami umožňujúcimi čítať a znalosťami umožňujúcimi porozumieť: *Jacques Chirac je vo Francúzsku jeden z mála francúzskych politikov, ktorý si aj Puškina môže čítať v origináli. ≈ Jacques Chirac vedel po rusky; – Dokonca sa hovorí, že Suchoňovým dielam môžu porozumieť len Slováci. ≈ len Slováci disponujú potrebnými encyklopedickými kompetenciami;*

(iii) dokázať čítať – dokázať porozumieť anticipuje potvrdenie skutočnosti, že nositeľ modálnej dispozície nadobudol zručnosti (získal obratnosť, šikovnosť) umožňujúce prekonať prekážky, ktoré by bránili čítaniu alebo porozumeniu: *Nevidiaci tak môže čítať nielen text, ktorý napísal, ale aj príkazy v rozličných menu. – Nie vždy môže porozumieť dôvodom tej-torej peripetie vývoja, príčinám, pre ktoré jednotliví autori reagujú istým spôsobom na produkcie rokov sedemdesiatych a osemdesiatych.*

(b) možnosť v zmysle **povolenia** znamená, že agens má dovolené, má umožnené čítať bez prípadného sankcionovania: *Môže čítať knihy z väzenskej knižnice, môže čítať tlač a počúvať jednu rozhlasovú stanicu. – Lekár síce bol tiež väzeň, ale mal väčšiu slobodu ako ostatní väzni, smel čítať noviny a občas šiel aj do mesta. – Dnes vám už nik nemôže komandovať, čo smiete čítať a čo nie.* V modálnom význame povolenia je implikovaný fakt,

¹⁷ V SNK spojenia *musieť chcieť čítať*, *môcť chcieť čítať*, *musieť chcieť porozumieť*, *mať chcieť porozumieť* a *môcť chcieť porozumieť* nie sú doložené.

¹⁸ Kolokácia *smieť porozumieť* nie je v SNK doložená.

že niekto zrušil obmedzenia týkajúce sa zákazu *čítať*. V znalostnom zázemí hovoriaceho aj adresáta je možnosť dôsledkov za porušenie zákazu.

(c) možnosť v zmysle **situačnosti** značí, že agens má príležitosť *čítať*, dostal šancu *čítať* v dôsledku priaznivých okolností: *Zapožičané knihy by mali ich čitatelia v čo najkratšom čase opäť vrátiť do obehu, aby si ich mohli čítať d'alší záujemcovia. – Všetci, nielen politici, to počuli a mohli čítať.*

Naratívne uchopenú negovanú posibilitu vyjadrujú spojenia *nemôcť čítať*, *nemôcť porozumieť*, *nesmieť čítať* a *nesmieť porozumieť*.¹⁹ Kolokácie sa uplatňujú v týchto významoch:

(a) *nemôcť* v zmysle **disponovanosti**:

(i) *nemôcť byť schopný čítať* znamená potvrdenie straty schopnosti čítať: *Ochorenie spôsobuje, že ľudia nemôžu čítať, pozerat' televíziu, riadiť automobil alebo rozoznávať ľudské tváre.;*

(ii) *nemôcť vedieť čítať* – *nemôcť vedieť porozumieť* značí potvrdenie toho, že subjekt (nositeľ modálnej dispozície) nedisponuje znalosťami umožňujúcimi čítanie a znalosťami umožňujúcimi porozumenie: *Aj keď som ešte nie všetky knihy, či už tie, ktoré boli doma, u susedov, alebo tie z povaly, nemohol čítať, lebo som im ešte nerozumel, predsa som si ich všetky chránil ako oko v hlave. – Samozrejme, ako dieťa som tým narážkam nemohla porozumieť. – Vedci si dlho mysleli, že zvieratá nemôžu porozumieť nule.;*

(iii) *nemôcť dokázať čítať* – *nemôcť dokázať porozumieť* anticipuje prítomnosť prekážky, ktorá bráni čítaniu alebo porozumeniu: *Nič nebolo vidieť, nemohol čítať knihu ani noviny, nechcel si svietiť baterkou. ≈ ide o tzv. cirkumstančnú modálnosť, ktorá vychádza z objektívne existujúcich okolností (nebolo nič vidieť); – Ďalej už nečítala, nemohla čítať, zavrela knihu a rýchlo vstala zo stoličky. ≈ ide o tzv. internú/dynamickú modálnosť vychádzajúcu z aktuálnej indispozície subjektu nemohla čítať = nedokázala čítať (bola napr. unavená, znechutená predošlým čítaním a pod.); – Nietzsche nemohol porozumieť životu, pretože ho nedokázal postihnúť iným spôsobom než cez fantáziu. – Bez Schmittovej definície politiky nemôžeme porozumieť jeho politickej teológii.;*

(b) *nemôcť* v zmysle **zákazu** (inými slovami *nesmieť čítať*) znamená nemať umožnené čítať bez prípadného sankcionovania. Obsah propozícií je prohibatívny a v znalostnom kontexte je možnosť dôsledkov za porušenie zákazu. *Nemohli cestovať, kam chceli. Nemohli čítať to, čo sa im páčilo. – V Česku šéf nemôže čítať obsah firemných emailov. – Nikto nesmie čítať moje listy.;*

(c) *nemôcť* v zmysle **situačnosti** značí nedostatok príležitosti *čítať* v dôsledku nepriaznivých okolností: *Nijaký humanista pred Boccacciom nemohol čítať Varrónovu esej o latinskom jazyku. – Zdôrazňuje ju však Tibetská kniha mŕtvych, ktorú Swedenborg nemohol čítať, pretože bola preložená až roku 1927.*

Z pohľadu naratívnej úspešnosti má **posibilita čítania** vysokú hodnotu (ARF 1207,18) a **posibilita porozumenia** má nízku hodnotu (ARF 178,19).

4 Necesivita

Necesitatívnosť sa prezentuje ako nutnosť, očakávanosť realizácie činnosti, ktorou sa suspenduje alternatívne konanie. Základom modálnej kategórie nevyhnutnosti je eliminovanie alternatívneho riešenia v prospech jednej možnosti. Rozlišuje sa interná a externá necesitatívnosť. Interná necesivita je stimulovaná subjektívnymi faktormi a je vyjadrená ako inherentná potreba hovoriaceho uskutočniť dej: *Ďalší (zlo)zvyk: pri jedle musím čítať noviny.* Externá necesitatívnosť sa spája s príkazom realizovať dej. V preskriptívnom význame sa primárne spája s adresátom a modálny relátor je v tvare 2. osoby prítomnej: *Každý deň musíš*

¹⁹ Spojenia *nesmieť porozumieť*, *smieť nečítať* a *smieť neporozumieť*, *nesmieť nečítať* a *nesmieť neporozumieť* neevidujeme.

čítať noviny. Pri deskriptívnom význame, v ktorom hovoriaci referuje o príkaze realizovať dej, modálny relátor je prevažne v tvare 3. osoby bez temporálneho limitovania (čo znamená, že modálny relátor má časové podoby prezenta, préterita alebo futúra). V pozadí je fakt, ktorý hovoriaci považuje za nutný zdôrazniť. Výpovede pomenúvajú modálnu dispozíciu realizovať činnosť a apelatívny postoj hovoriaceho.

Necesivita sa spája s konceptmi MUSIEŤ a MAŤ.²⁰

Naratívne uchopenú necesitatívnosť prezentujú spojenia *musieť čítať*, *mať čítať*, *musieť porozumieť* a *mať porozumieť*, ktoré necesivitu realizujú v zmysle potreby, prikazovania²¹ a povinnosti. V afirmatívne uchopenej necesitatívnosti sa uplatňujú v týchto významoch:

(a) nutnosti v zmysle **potreby konať** (*byť nútený čítať* – *byť nútený porozumieť*), čo znamená, že potreba realizovať dej je stimulovaná buď objektívnymi faktormi: *Žiaci musia čítať tak, aby text vnímali, pochopili ho, čo je dôležitým úspechom v škole i v ďalšom živote.* – *Ludia musia porozumieť, že nie je možné využívať prírodu a Zem, od ktorej sme závislí.*, alebo subjektívnymi faktormi: *Sprvoti tomu ani nechcel uveriť, musel čítať tie riadky znovu a znovu, myšlienky sa mu rozutekali.* Subjektívna pohnútky sa prototypicky spája s hovoriacim: *Stále musím čítať knihy, aj teraz mám nejakú rozčítanú.* – *Nič nehovor, prosím ťa. Ja tomu musím porozumieť.* Nutnosť v zmysle potreby môže byť vyvolaná aj zdôvodňovaním potreby *čítať*, resp. zdôvodnením potreby *porozumieť*: *Podľa mňa by sme knihy mali čítať, aby sme mali viac informácií.* – *Ludia by mali čítať, aby boli múdri.* – *Všetky e-maily, ponuky, komunikácia – všetko prebieha v angličtine, musíte porozumieť a vedieť okamžite reagovať.*;

(b) nutnosti v zmysle **prikazovania konať**, čo sa uplatňuje v dvoch podobách:

(i) *mať* nariadené čítať – *mať* nariadené porozumieť vyjadruje priame naliehanie. Priame naliehanie má komunikačnú funkciu príkazu, resp. výzvy a prototypicky sa realizuje v 2. osobe prezenta ako naliehanie orientované na adresáta: *Ak si chcete vytvoriť celý obraz, musíte čítať kapitolu za kapitolou.* – *Nemáš sa čo rozprávať, máš čítať.* Hovoriaci nutnosť čítania prezentuje ako činnosť vyžadujúcu si uskutočnenie bez ohľadu na mienku a vôľu adresáta (či chce, alebo nechce). Výpovedou: *Tiež musíš porozumieť, že ti nemôžem povedať všetko, čo sa deje v mojom živote.* hovoriaci apeluje na ústretovosť adresáta v zmysle jeho schopnosti pochopiť konanie.;

(ii) *mať* odporúčané čítať – *mať* odporúčané porozumieť vyjadruje nepriame naliehanie. Modálnu hodnotu tu vyjadruje sloveso *mať*. Spravidla sa realizuje vo forme kondicionálu: *Čitateľ by asi mal čítať všetko.* – *Myslím si, že niektoré knihy by sa mali čítať až v určitom veku.* – *V prvom rade by sme mali porozumieť komplexnosti politickej kultúry v jednotlivých štátoch.* Hovoriaci tak vyjadruje síce pozitívny, ale zároveň opatrnícky, alibistický postoj k potenciálnej realizácii deja: *Vraj si mám čítať.*²² – *Heidegger nám však odporúča, že ak máme porozumieť tomu, čo sa deje vo filozofii 20. storočia, musíme sa oslobodiť od technickej interpretácie myslenia.*;²³

(c) nutnosti v zmysle **povinnosti konať** (*byť povinný čítať* – *byť povinný porozumieť*) značí necesitatívnosť motivovanú pôsobením okolností (predpisov, smerníc, pokynov, noriem a pod.): *Žiaci musia čítať čo najviac kníh počas školského roka, pretože najlepší čitatelia sú po ukončení súťaže obdarovaní knihou podľa vlastného výberu.* ≈ niekto uložil žiakom povinnosť čítať veľa kníh; – *Ludia majú čítať zákon.* ≈ ľudia sú povinní čítať zákon. Interogatívna veta *Kto mal čítať korektúry?!* vyjadruje nutnosť ako nerealizovanú povinnosť.

²⁰ Dané slovesá sú výrazové prostriedky na vyjadrenie silnej (*musieť*) a slabej (*mať*) nutnosti.

²¹ Prikazovanie ako komunikačný postup je poskytovanie dôrazného popudu opierajúce sa o právo dávať pokyny (Horecký, 1982, s. 37).

²² Sloveso *mať* tu potvrdzuje tzv. slabú nutnosť. V súvislosti s partikulou *vraj* sa v teoretických prácach uvažuje aj o tom, že vyjadruje epistemický agnostizmus hovoriaceho.

²³ Sloveso *mať* v danom prípade vyjadruje zamýšľaný alebo chcený dej.

Hovoriaci v nej vyjadruje evaluatívne zdržanlivý postoj k nerealizácii deja (k neprečítaniu korektúr).

Spojenia *nemusieť čítať, nemať čítať, nemusieť porozumieť a nemať porozumieť*²⁴ sa uplatňujú v týchto významoch:

(a) nutnosti v zmysle **absencie potreby konať** (nebyť nútený čítať – nebyť nútený porozumieť) znamená, že absencia potreby realizovať dej je stimulovaná buď objektívnymi faktormi: *Špeciálny druh myslenia týchto špecialistov vytvoril kontext, ktorému **nemusí porozumieť** každý, kto používa informačnú technológiu.*, alebo subjektívnymi faktormi: ***Nemusím čítať** noviny, aby som poznal nálady verejnosti.* Subjektívna pohnútka sa prototypicky spája s hovoriacim. Spojenie *nemusieť porozumieť* vyjadruje neexistenciu objektívnej potreby v rámci deontickej modálnosti: *Môžeme sa len snažiť pochopiť a vcítiť aj napriek tomu, že tomu **nemusíme porozumieť**.* – *Vy však pracujete s jazykom umenia, ktorému **nemusí porozumieť** široký okruh divákov.*;

(b) nutnosti v zmysle **prikazovania nekonať**, ktorá sa uplatňuje v dvoch polohách:

(i) mať nariadené nečítať, čo vyjadruje naliehanie spojené s očakávaním hovoriaceho nerealizovať čítanie. Naliehanie má komunikačnú funkciu príkazu a prototypicky sa realizuje v 2. osobe prezenta: *Nemusím ťa poučovať, že je to list, a teda ho **nemáš čítať**.*;

(ii) mať odporúčané nečítať vyjadruje nepriame naliehanie. Hovoriaci tak vyjadruje opatrný postoj k potenciálnej nerealizácii deja. Spravidla sa realizuje vo forme kondicionálu a postoj hovoriaceho dokrešľuje prítomnosť partikul: *Tento článok by ste rozhodne **nemali čítať**.* Hovoriaci tu vyjadruje evaluatívne zainteresovaný postoj k nerealizácii deja.;

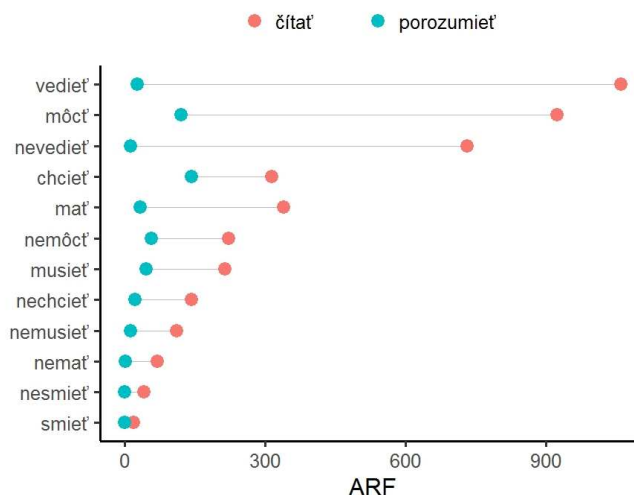
(c) nutnosti v zmysle **absencie povinnosti konať** (nebyť povinný čítať – nebyť povinný porozumieť) značí absenciu necesitatívnosti motivovanej pôsobením okolností (predpisov, smerníc, pokynov, noriem a pod.), t. j. ruší sa povinnosť realizovať činnosť a pripúšťa sa možnosť alternatívneho konania: *Výborné je, že mám možnosť čítať text v origináli a **nemusím čítať** preklady, či už ide o beletriu, alebo odbornú literatúru.* ≈ *nemusím čítať preklady, môžem čítať text v origináli; resp. sa ruší povinnosť realizovať činnosť, lebo nie je akceptovaný jej účel, cieľ: **To nemusíš čítať**, aj tak by si tomu nerozumel.*

Pri negácii sa realizujú korelačné vzťahy *nemusieť čítať ↔ môcť/smieť nečítať, nemusieť porozumieť ↔ môcť/smieť neporozumieť*: *Zdalo by sa, že tento komentár **nemusí čítať** približne milión ľudí.* ≈ *môže nečítať; **Nemali by sa používať príliš dlhé a komplikované tvrdenia, ktorým žiak **nemusí porozumieť**.*** ≈ *môže neporozumieť.*

Z pohľadu naratívnej úspešnosti má **necesivita čítania** pomerne vysokú hodnotu (ARF 733,05) a **necesivita porozumenia** má veľmi nízku hodnotu (ARF 94,18).

Priemernú redukovanú početnosť výskytu (ARF) modálnych relátorov s verbálnymi kolokátmi *čítať* a *porozumieť* zobrazuje nasledujúci graf.

²⁴ Ani prípady negácie autosémantického komplementu (*musieť nečítať, mať nečítať, musieť neporozumieť, mať neporozumieť*), ani prípady negácie modálneho relátora aj autosémantického komplementu (*nemusieť nečítať, nemať nečítať, nemusieť neporozumieť, nemať neporozumieť*) v SNK nie sú doložené.

Graf 1 Priemerná redukovaná početnosť výskytu (ARF) modálnych relátorov s verbálnymi kolokátmi *čítať* a *porozumieť*

Z grafu vyplýva, všetkých dvanásť modálnych relátorov má väčšiu priemernú redukovanú početnosť s verbálnym kolokátom *čítať* než s verbálnym kolokátom *porozumieť*. Hodnota ARF pre modálny relátor *čítať* sa nachádza v rozpätí od 19,5 (*smieť*) do 1061,5 (*vedieť*), zatiaľ čo pre modálny relátor *porozumieť* sa nachádza vo výrazne menšom rozpätí, a to od 0 (*smieť*, *nesmieť*) do 142,7 (*chcieť*). Priemerná hodnota AFR pre verbálny kolokát *čítať* je takmer šesťkrát väčšia než pre verbálny kolokát *porozumieť*. Najväčšie relatívne zvýšenie ARF je pri porovnaní kolokátov *čítať* a *porozumieť* v prípade modálnych relátorov *nemať* (69,6-násobný nárast), *nevedieť* (62,8-násobný nárast), *vedieť* (40,2-násobný nárast). Naopak, najmenšie relatívne zvýšenie ARF je pri porovnaní kolokátov *čítať* a *porozumieť* v prípade modálnych relátorov *chcieť* (2,2-násobné zvýšenie), *nemôcť* (3,9-násobné zvýšenie), *musieť* (4,6-násobné zvýšenie).

Záver

V štúdiu sme sa zamerali na verifikáciu sémanticko-pragmatickej disponibility verbálnych kolokátov tvorených modálnymi relátormi *vedieť*, *chcieť*, *musieť*, *mať*, *môcť*, *smieť* a slovesami *čítať* a *porozumieť*. Analyzovali sme používanie 24 kolokácií (12 kolokácií slovesa *čítať* a 12 kolokácií slovesa *porozumieť*). Korpusové doklady potvrdili, že kolokácie ability sa uplatňujú vo význame disponibility (*mať* schopnosť ako zručnosť – *nemať* schopnosť ako zručnosť; *mať* schopnosť vyrovnat' sa so situáciou – *nemať* schopnosť vyrovnat' sa so situáciou); kolokácie volitívnosti sa používajú v zmysle preferovanej zainteresovanosti (*mať* úmysel konať – *nemať* úmysel konať; *mať* záujem konať – *nemať* záujem konať). V kolokáciach possibility a necesivity sme identifikovali širšiu sieť významov. Kolokácie possibility sa realizujú vo význame (i) disponovanosti (*byť* schopný konať – *nebyť* schopný konať; *vedieť* konať – *nevedieť* konať; *dokázať* konať – *nedokázať* konať), (ii) povolenia (*mať* dovolené konať – *nemať* dovolené konať) a (iii) situácnosti (*mať* príležitosť konať – *nemať* príležitosť konať); kolokácie necesivity sa uplatňujú v zmysle (i) potreby (*byť* nútený konať – *nebyť* nútený konať); (ii) prikazovania (*mať* nariadené konať – *mať* nariadené nekonať; *mať* odporúčané konať – *nemať* odporúčané konať); (iii) povinnosti (*byť* povinný konať – *nebyť* povinný konať).

Za zmienku stojí skutočnosť, že používanie negovaných podôb sloves *nečítať* a *neporozumieť* v pozícii komplementu v spojeniach s modálnymi verbami je krajne zriedkavé. Súvisí to zrejme s uzualizáciou a v slovenčine aj s normativitou – spojenia modálnych relátorov *vedieť*, *chcieť*, *musieť*, *mať*, *môcť*, *smieť* a sloves *nečítať* a *neporozumieť* nemajú racionálne

odôvodnenie (buď zo strany nositeľa modálnej dispozície, alebo zo strany iného subjektu). Negované podoby sloviess *nečítať* a *neporozumieť* prinášajú reštrukturáciu obsahu a formy spojenia. Vzniká nová jednota, ktorá je limitovaná sémantickými aj pragmatickými faktormi. Na kolokáciu *vedieť nečítať* sa napr. vzťahuje jediný doklad, porov. *Nečítaj toto, milý čitateľ, ak vieš nečítať*. (Ivan Kadlečík). Vyjadruje apelovanie hovoriaceho na adresáta a zvyšuje schopnosť *vedieť nečítať* nad schopnosť *vedieť čítať*. Okaziónálne použitie majú spojenia *môcť nečítať* a *môcť neporozumieť*: *Čítate kritiky? – Čítam, prečo by som nečítal a ako by som mohol nečítať?* ≈ kritiky čítam (v nepravej interogatívnej výpovedi s funkciou rečníckej otázky hovoriaci spojenie využil na vyjadrenie zosilnenej afirmácie); *Kde nevystačili slová (resp. tam, kde sme my ostatní – Nerusíni mohli neporozumieť)*, *cítili sme zmysel v kontexte vhodne volenej masky a vďaka mimickým výkonom hercov, ktorí sa predviedli s plným nasadením*. ≈ tam, kde by Nerusíni neporozumeli (hovoriaci pripúšťa fakt neporozumenia).

Rovnako krajne zriedkavý je výskyt modálnych relátorov v zloženom predikáte s iným modálnym relátorom. Výnimkou je modálny relátor ability *vedieť*, ktorý tvorí zložený predikát s modálnymi relátormi volitvnosti, necesivity a okrajovo possibility.

Kolokácie modálnych relátorov a sloviess *čítať* a *porozumieť* sa uplatňujú v kontexte zdieľanej a situačne podmienenej diskurzívnej činnosti. Častosť uplatňovania reflektuje ich regularitu a emergentnú systémovosť.²⁵

Literatúra:

- BIELIK, L. (2019): *Metodologické aspekty vedy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- DOLNÍK, J. (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DOLNÍK, J. (2005): Jazykový systém ako kognitívna realita. In: J. Rybár – V. Kvasnička – J. Farkaš (eds.): *Jazyk a kognícia*. Bratislava: Kalligram, s. 39–82.
- DOLNÍK, J. (2008): Interpretácia modalít. (K sémantickej interpretácii modálnych výrazov). In: S. Ondrejovič (ed.): *Iugi observatione...* Jubilejný zborník na počesť Lubomíra Ďuroviča. Bratislava: Veda, s. 52–56.
- DOLNÍK, J. (2013): Interpretácia ako konštituent človeka, komunikácie a porozumenia. In: *Jazykovedný časopis*, 64/2, s. 93–108.
- DOLNÍK, J. (2020): Metodologické impulzy Jána Horeckého. In: *Jazykovedný časopis*, 71/2, s. 139–156.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- HORECKÝ, J. (1982): *Spoločnosť a jazyk*. Bratislava: Veda.
- IVANOVÁ, M. (2009): Status modálnych relátorov v slovenčine ako výsledok gramatikalizačných a degramatikalizačných procesov. In: M. Ivanová (ed.): *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 152–170.
- IVANOVÁ, M. (2010): Modálne relátory. In: J. Dolník (ed.): *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, s. 218 – 264.
- IVANOVÁ, M. – SOKOLOVÁ, M. – KYSEĽOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V. (2014): *Valenčný slovník slovenských sloviess na korpusovom základe*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- IVANOVÁ, M. (2017): *Modálnosť a modálne verbá v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- JANOČKOVÁ, N. (2009): Verbálny aspekt a motivačné možnosti slovesa. In: M. Ivanová (ed.): *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 111–142.
- KRUPA, V. (2004): Paul Hopper a jeho emergentná gramatika. In: *Jazykovedný časopis*, 55/1, s. 21–26.
- KŘEN, M. (2017): ARF. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Cit. 2021-15-09.]

²⁵ Emergentný jav je taký, ktorého podstata nie je inherentná v systéme – systém sa utvára v priebehu adekvátneho používania (Krupa, 2004, s. 21).

Dostupné na internete: <<https://www.czechency.org/slovník/ARF>>

Slovenský národný korpus. Verzia prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 20018. [Cit. 2021-15-09.] Dostupné na internete: <<http://korpus.juls.savba.sk>>

SOKOLOVÁ, J. (2021): *Hovoriaci v sémanticko-pragmatických a komunikačných súvislostiach*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta.

SOKOLOVÁ, M. (1993): *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava: Veda.

SOKOLOVÁ, M. (2013): Návrat k verbálnemu substantívu ako verbálnemu tvaru. In: M. Imrichová – J. Kesselová (eds.): *Jazyk je zázračný organizmus...* Metamorfózy jazyka a jazykovedy: zborník príspevkov venovaných prof. PhDr. Ivorovi Ripkovi, DrSc., emer. prof. PU, pri príležitosti jeho životného jubilea. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 79–111.

Summary

Reading and comprehension in linguistic-pragmatic (modal) contexts

In the present study, we focus on the modal frameworks of *reading* and *comprehension*, namely how the verbs *read* and *understand* are open to the narrativization of modal meanings of (1) ability, (2) will (volition), (3) possibility and (4) necessity, and how the speaker presents (a) events, (b) attitudes to events and (c) beliefs about the validity (veracity) of the propositional content through the collocations of the modal verbs *want, know, must/have to, have, can/be able to, may* and the verbs *read* and *understand*. Based on corpus research (version prim-9.0-public.sane of the Slovak National Corpus), we will verify the existence of individual verbal collocations, interpret the frequency and communication-pragmatic circumstances of their realizations and determine the degree of modal compatibility. The average reduced frequency (ARF) of verbal collocations made up of modal verbs and the verbs *read* and *understand* are visualized by means of a *Dumbbell Plot* chart.

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu APVV-17-0071 Podpora čitateľskej gramotnosti v materinskom a cudzom jazyku, projektu UGA III/10/2021 Rozsah porozumenia cudzojazyčných textov vzhľadom na druh textov a projektu VEGA 1/0067/19 Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie.